

Globalizáció: államelhalás vagy államépítés?

PONGRÁCZ ALEX

„Ha az állam erős, akkor összezúz bennünket,
ha viszont gyenge, akkor elpusztulunk.”

*Paul Valéry*¹

Paul Valéry megállapítása egy lakonikus mondatba sűrítetten fejezte ki az évszázados polémiák tárgyát képező, kardinális jelentőséggel bíró kérdést: milyen mértékben szabad teret engedni az állami cselekvésnek, mekkora lehet az állami beavatkozás mértéke, egyáltalán szükség van-e arra, hogy az állam regulációs tevékenysége a minimális feladatok ellátásán túli dimenziót nyerjen. Az állam szerepvállalásának problémája az új évezred hajnalán is könnyen belátható aktualitással bír. Napjainkban szinte feltérképezhetetlen számú szerző beszél a hagyományos (nemzet) állami szuverenitás erodálásáról, elhalványulásáról vagy egyenesen annak eltűnéséről. A globalizáció, illetve a szuverenitás feltételezett eliminálódása kapcsán már könyvtárakat megtöltő tudományos irodalom áll rendelkezésünkre, így a globalizáció örvényében „zátonyok között hanykolódó” nemzetállam lényegi funkcióváltásaival összefüggésben is tengernyi monográfia, publikáció és értekezés áll az érdeklődő publikum rendelkezésére.² Ennek ellenére a disputa végére a mai napig nem került pont: a különböző államelméleti, politikai gazdaságtani és egyéb írások ugyanis a rendelkezésükre álló premisszákból gyakorta egymással szöges ellentétben álló konklúziókat vonnak le. Tanulmányomban magam is a fenti probléma feltérképezéséhez kívánok hozzájárulni: a nemzetállamok változó világban betöltött szerepét és lehetőségeit kívánom a rendelkezésre álló keretek között vizsgálni.

¹ Si l'État est fort, il nous oppresse, si l'État est faible, nous périssons. Idézi: Tanzi, Vito: *Government versus Markets. The Changing Economic Role of the State*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011. IX. o.

² Malcolm Waters már 1995-ben tízezres nagyságrendűre taksálta a vonatkozó publikációk számát, és a globális folyamatok elmélyülésével ez a szám csak hatványozódik. Jellemző momentum, hogy míg a Kongresszusi Könyvtár katalógusa 1994-ben 34 „találatot” jelzett a globalizáció kifejezésére, 2000 februárjára ez a mutató már 284-re emelkedett. Forrás: Bayer József: A globalizáció politikai és kulturális hatásai, in: Bayer József (szerk.): *Politika és társadalom. Tanulmányok*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2002, 12. o.; Waters, Malcolm: *Globalization*. Routledge, New York, 2001, 2. o.

A KLASSZIKUS NEMZETÁLLAMI SZUVERENITÁS ÉRÁJA

A szuverenitás elméletének első rendszerező teoretikusa, Bodin a szuverenitás jegyeit, azaz a főhatalom attribútumait vizsgálva a XVI. század utolsó negyedében minden nehézség nélkül képes volt egy taxatív felsorolással szolgálni.³ Grotius *A háború és béke jogáról* írott munkájában (1625) még magabiztosan állíthatta a szuverenitásról értekezvén, hogy a legfőbb hatalom lényegét tekintve azt jelenti, hogy annak „cselekedetei nincsenek más jogának úgy alárendelve, hogy más emberi akarat döntése azokat hatálytalaníthassa”.⁴ Ugyanezzel a határozottsággal állíthatta azt is, miszerint a legfőbb hatalom általános alanya az állam, a „tökéletes közösség”. Bodin és Hobbes írásaikban az erős nemzeti hatalom szükségessége mellett szálltak síkra, szemben a feudális anarchia, a kiskirályok és oligarchák uralta területek, a vallás- és polgárháborúk kaotikus állapotával. Ezért sürgették a törvényes rend zálogaként funkcionáló erős hatalom megkonstruálását.⁵ A vallásháborúkkal tarkított anarchikus időszakok, a születőben lévő kapitalizmus jogbiztonság iránti igénye,⁶ illetve az egyeduralkodók abszolutista törekvéseivel kapcsolatos konfliktusok⁷ egy új elméleti alapot igényeltek, amely egyértelmű és határozott megoldást kínált az államon belüli hatalmi viszonyok problémájára. A szekularizált gondolkodás közepette azonban már nem lehetett az uralkodói hatalom legitimáló tényezője a vallás és az isteni megalapozottságú legitimáció. Az új doktrína szerint az alattvalóknak (későbbi terminussal: az állam polgárainak) azért kellett követniük az uralkodói pozícióban lévő személy által alkotott jogot, mert ő a szuverén.⁸

Az állam ezen elméleteknek köszönhetően kiszámíthatóan működő mechanizmussá vált, egy „semleges gépezetté”, amely „a jogot törvénynyé, az alkotmányt alkotmánytörvényé, a törvényt parancssá, az alatt-

³ Bodin, Jean: *Az államról*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987, 115–122. o.

⁴ Grotius, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 1999, 1. kötet, 94. o.

⁵ Bayer József: *A politikai gondolkodás története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 104. o.

⁶ Weber, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982, 11–12. o.

⁷ A premodern keretek között sokszor omnipotensként ábrázolt uralkodók a *Pater Iustitiae*, „az igazság atyjának” státuszából mintegy axiómaként nyilatkoztatták ki az érvényes jogot, jogteremtésüknek pedig lényegében nem volt korlátja, mivel az Isten által kinyilatkoztatott jogot közvetítették az alávetett polgárok számára. Kulcsár Kálmán: *Jogszociológia*. Vince Kiadó, Budapest, 2005, 22. o.; Takács Péter (szerk.): *Államelmélet*. I. kötet: *A modern állam elméletének előzményei és történeti alapvonalai*. Szent István Társulat, Budapest, 2009, 63. o.

⁸ Jakab András: A szuverenitás fogalmának megszelídítése – érvelési variációk az európai integráció állandó problémájára, in: Paksy Máté (szerk.): *Európai jog és jogfilozófia. Konferenciatanulmányok az európai integráció ötvenedik évfordulójának ünnepére*. Szent István Társulat, Budapest, 2008, 245–246. o.

valók lélektani kényszermotiválásának kalkulálható eszközévé változtatja”.⁹ A dinasztikus államot hamarosan felváltotta a polgári állam. Az új rendszer legitimálását szolgáló bodini és hobbesi szuverenitáselméletek így az államszuverenitás kategóriájának kialakulásához vezettek.¹⁰

Egy rövid birodalomépítési intermezzót (V. Károly uralmát) követően kialakult a modern európai nemzetállamok plurális rendszere, amely az 1648. évi vesztfáliai béke nyomán egyeduralkodóvá tette ezt az új szisztémát. Az állami szuverenitás térnyerésének szimbolikus dátuma ekként 1648 lett. A vesztfáliai békeszerződés két részből állt, egyfelől a német császár és a svéd király között 1648. október 14-én kelt osnabrücker, másfelől pedig a német császár és Franciaország között Münsterben, ugyanezen év október 24-én kötött szerződésből.¹¹ Az államok egyenlőségén és szuverenitásán alapuló rendszer a kormány, terület és lakosság egységként felfogott szuverén államiságot helyezte a gondolkodás centrumába. A területi komponens centrumba helyezése a politikai egységek egymástól térben történő elválasztásához vezetett. Ezzel sikerült az állam hatalmát és cselekvési szféráját egy meghatározott területhez kötni, és a nemzeti szuverenitás nevében ezen a területen belül szinte korlátlanul tenni ezen hatalmat.¹²

A *territorialitás* elvéből vezethető le, hogy az állam egzakt határain belül korlátlan erőszak-monopóliumot gyakorol, jogrendszert alkot, és adószuverenitással rendelkezik. Ezen elvet egészíti ki a *szuverenitás* princípiuma, amelynek külső aspektusa szerint az államok egyetlen, maguknál magasabb hatalomnak sincsenek alávetve, belső vonatkozása pedig: szabadok politikai rendszereik megválasztásában, és belügyeikről egyetlen külső hatalomnak sem tartoznak elszámolási kötelezettséggel. A szuverenitás az 1789. évi francia forradalmat követő olvasat szerint az állam azon jogát jelenti, hogy autonóm döntéseket hozzon saját hatalmi szféráján belül, ám ez a jog nem az uralkodóból vagy a törvényhozó instanciából ered, hanem végső soron a népből, amely a politikai rendszerek legitimációs bázisául szolgál.¹³ Végül ezen rendszerből eredeztethető a legalitás elve is, amely szerint a szuverén államok egymással egyenjogúak, függetlenül hatalmuktól és nagyságuktól. A nemzetközi jog

⁹ Cs. Kiss Lajos: Egy keresztény Epimétheusz, in: Schmitt, Carl: *A politikai fogalma*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 2002, 271. o.

¹⁰ Shaw, Malcolm N.: *Nemzetközi jog*. Complex Kiadó, Budapest, 2008, 43. o.

¹¹ Csarada János: *A tételes nemzetközi jog rendszere*. Franklin Társulat, Budapest, 1910, 80. o.

¹² Segesváry Viktor: *A globalizációs álmok után egy széttöredező világ*. Mikes International, Hága, 2006, 24. o. Nem véletlenül jegyezte meg Jakab András, hogy Bodin, Hobbes vagy Pufendorf interpretációjában a szuverenitás „mindent vagy semmit” alapon működött, azaz azt vagy korlátlanként, vagy nem létezőként tételezték. Vö. Jakab: *i. m.* (2008) 246. o.

¹³ Wallerstein, Immanuel: *Bevezetés a világrendszer-elméletbe*. L’Harmattan – Eszmélet Alapítvány, Budapest, 2010, 20. o.

esetleges előírásai, illetve szerződésai az önkéntesség elvén alapulnak, a diplomáciai kapcsolatok tiszteletben tartása pedig nem korlátozhatja a *ius ad bellumot* mint az állami érdekek megőrzésének végső eszközét. A hadviselés joga ekként az állami szuverenitás legitim kifejeződésévé vált.¹⁴

A gazdaság terrénuma ezen időszakban *de facto* alárendelődött az állam érdekeinek.¹⁵ A merkantilizmus – a kapitalista vállalkozás szempontjainak adaptálása a politika terrénumában – célja az államvezetés hatalmának külső, extern irányba történő megerősítése volt. A merkantilizmus „*a modern államhatalom kialakítását* jelenti, amit közvetlenül a fedelelemi *bevételek* növelésével, közvetve pedig *a népesség adóerejének* fokozásával próbáltak elérni”.¹⁶ A merkantilizmus nemzeti változata az effektíve meglévő nemzeti iparágak rendszeres támogatását irányozta elő. Fichte az autarkiát és a bezárkózást a végletekig abszolutizálta. Ráadásul a „zárt kereskedő államának” koncepciója a közjogi méltóságok részéről aktív követőkre is talált: sokan preferálták ugyanis egy olyan állam lehetőségét, amely fokozódó intenzitással kapcsolódik be a gazdasági élet területén, centralizált és tervszerű intézkedésekkel reformálva meg a gazdasági struktúrát, és a piac szabályozó szerepét a központi szabályozáson alapuló rendszerrel helyettesíti.¹⁷

A NEOLIBERÁLIS OFFENZÍVA ÉS A GLOBALIZÁCIÓ SZIMBIÓZISA, AVAGY ELHALNAK-E A NEMZETÁLLAMOK?

A nemzetállamok – mint a vesztfáliei békeszerződést (1648) követően évszázadokon keresztül domináns entitások – *primus inter pares* jellegű pozíciójával szemben a szuverenitás mezején a XX. század második felének során, illetve a XXI. század hajnalán több irányból is sikeresnek mondható „offenzívát” indítottak. A XX. század derekától egyre többen sürgették az állami szerepvállalás korábbi felfogásának revideálását. Ezen időszakra esett a multilaterális nemzetközi egyezmények számának szignifikáns növekedése, illetve a nemzetközi – adott esetben globális – intézmények konstituálásának megsokszorozódása is. A nemzetközi intézmények és NGO-k mellett regionális gazdasági és

¹⁴ Kiss J. László: *Globalizálódás és külpolitika. Nemzetközi rendszer és elmélet az ezredfordulón.* Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003, 13–14. o.

¹⁵ Galgano, Francesco: *Globalizáció a jog tükrében. A gazdaság jogi elemzése.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006, 46. o.

¹⁶ Weber, Max: *Gazdaságtörténet. Válogatott tanulmányok.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 276. o.

¹⁷ Bretter György: Fichte eszményi állama, in: Bretter György: *Itt és mást. Válogatott írások.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 439. o.

politikai szerveződések is megjelentek.¹⁸ Ezt a folyamatot egészítette ki és gyorsította fel az 1970-es évtizedtől mind markánsabban jelentkező globalizáció¹⁹ hatására a klasszikus „vesztfáliai” szuverenitás területén bekövetkező drasztikus „tónusváltás”, amely a gazdasági szuverenitás meghaladásának szimbólumaként a piaci folyamatok primátusát, az állam gazdasági-társadalmi beavatkozásának markáns mértékű redukcióját és a nemzetközi gazdasági integráció szükségességét hirdette.²⁰ Mintegy summázatát adva mindezen tendenciáknak, Jessica Matthews a következőképpen fogalmazott a nemzetállamok „globális erőterben” képviselt szerepét illetően: „az államok kezében az 1648-as vesztfáliai békétől kezdődően felhalmozott szilárd hatalmi koncentrációnak vége, legalábbis egy időre.”²¹ Vitathatatlan tény, hogy a „vesztfáliai rendszer”, a területileg lehatárolt szuverén nemzetállam princípiumának konstrukciója a globalizáció folyamatában teljes revideálásra szorul,²² ám ezen „újrafazonírozás” módja és mértéke már korántsem irreleváns.

A *mainstream* tudományos berkekben számos szerző értekezik a hagyományos (nemzet)állami szuverenitás erodálódásáról, elhalványulásáról vagy egyenesen annak eltűnéséről. Ennek köszönhető, hogy – még ha teljesen más kontextusban is – újra citálni kezdték Leninnek a marxi és engelsi államelhalási sémából kibontott gondolatainak konzekvenciáit.²³

¹⁸ Szabó Gábor: Szétszakadó világunk. A globalizáció emberi jogi kockázatai. Publikon Kiadó, Pécs, 2010, 27. o.

¹⁹ Erre nézve lásd Scheiring Gábor – Boda Zsolt: *Lehet más a fejlődés?*, in: Scheiring Gábor – Boda Zsolt (szerk.): *Globalizáció és fejlődés. Kritikai fejlődéstanulmányok szöveggyűjtemény*. Védegyelet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2011, 10. o.; Forgács Imre: *Európa elrablása 2.0. Adalékok a pénzügyi válságok politikai gazdaságtanához*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012, 88. o.

²⁰ Forgács: *i. m.* (2012) 96. o.

²¹ Matthews, Jessica: Power Shift, in: *Foreign Affairs*, 76. évf., 1. szám (1997. január–február) 50. o.

²² Sachs, Wolfgang: *Fejlődés: Egy eszme tündöklése és bukása*, in: Scheiring–Boda: *i. m.* (2011) 69. o.

²³ Engels szerint az állam nem öröktől fogva való. A gazdasági fejlődés azon fokán, ahol a társadalom különböző osztályokra szakadt, az állam léte óhatatlan szükségyszerűséggé vált. Amikor azonban elérkezőnk a fejlődés azon fokára, amikor is megszűnnek ezek az osztályok, velük együtt az állam is eltűnik. „A társadalom (...) az egész államgépezetet oda helyezi, ahová (...) való lesz: a régiségek múzeumába, a rokka és a bronzbalta mellé.” Idézi: *V. I. Lenin művei*. 25. kötet. 1917. június – szeptember. Szikra Kiadó, Budapest, 1952, 422–423. o. Lenin szerint a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmeneti időszak idején az elnyomás még szükséges lesz, de itt már a kizsákmányolókból álló kisebbséget fogja elnyomni a kizsákmányoltakból álló többség, az elnyomás apropóján pedig még szükség lesz a külön elnyomó apparátusra, ez azonban már csak átmeneti állam lesz. A kommunizmus viszonyai között azonban az állam teljesen atavisztikussá válik, mert már nem lesznek osztályok, következésképp permanens harc sem a lakosság egy meghatározott része ellen. A kihágások elhalásával együtt elhal az állam is. Lenin: *i. m.* (1952) 497–498. o.

Kenichi Ohmae példának okáért egyenesen arról beszélt, hogy a nemzetállamok a nosztalgikus képzelgések tárgyaivá²⁴ és a világgazdaság „rendellenesen működő” szereplőivé váltak.²⁵ Az anarcho-szindikalista David Friedman felfogásában már egészen odáig jutott, hogy az állam minden funkcióját privatizálni kell, beleértve „természetesen” a hadsereget, a rendőrséget, az igazságszolgáltatást és az oktatást is.²⁶ Ezen extrém tézisek mellett azonban tényként szögezhető le, hogy napjainkban már korántsem állítható minden kétséget kizáróan, hogy a legfőbb hatalom egyedüli letéteményese az állam volna, ahogyan a megváltozott szuverenitás-jegyek listája is legfeljebb exemplifikatív és állandóan változó jelleggel állapítható meg.

Castells tézise szerint a vesztfáliai paradigma meghaladását követően már nem pusztán a nemzetállam tekinthető az autoritás egyetlen forrásának. Ráadásul a nemzetállamokra hárul az a kellemetlen feladat is, hogy legitimálja az egyes nemzetek feletti „kormányzó mechanizmusok” hatalmát. Korunkra a nemzetállamok riválisaiivá nőttek ki magukat többek között a tőke-, a termelési, a kommunikációs, bűnözői hálózatok, a nemzetközi intézmények, a szupranacionális katonai gépezetek, a nem kormányzati szervezetek, a nemzetek feletti vallások, sőt még a különböző társadalmi mozgalmak is.²⁷ Ez a felsorolás – még ha nem is tekinthető kimerítőnek – párhuzamba állítható Malcolm Bull „listájával”, aki arra a kérdésre, hogy mely entitások tekinthetők a nemzetállamok konkurenseinek, a következő válasszal szolgált: civilizációk, kormányközi kapcsolatok, NGO-k, egyházak, nemzetközi szervezetek, akadémiai hálózatok, drokartellek, al-Kaidák.²⁸ Gazdasági szempontból szemlélve a problematikát, az alábbi intézmények nevesíthetőek a nemzetállamok „konkurenseiként”: a globális pénzügyi intézmények, a transznacionális társaságok (TNC-k), a magánszabályozási rendszerek derékhatárt jelentő hitelminősítő ügynökségek,²⁹ a nemzeti valutával szemben potenciálisan támadást indítani képes befektetők és spekulánsok, az államok szabályozási hatókörén kívül eső offshore központok, szabad kereskedelmi övezetek (a dublini Nemzetközi Pénzügyi Központ, a New York-i IBF, Manhattan szabad kereskedelmi zónája).³⁰ Akárhány szereplő is tüntet-

²⁴ Ohmae, Kenichi: *The End of the Nation State. The Rise of Regional Economies*. Harper Collins Publishers, London, 1995, 12. o.

²⁵ Ohmae: *i. m.* (1995) 42. o.

²⁶ Sterpan, Ionuț: David Friedman’s Model of Privatized Justice, in: *Public Reason*, Vol. 3. No. 1. (June 2011) 79–97. o.

²⁷ Castells, Manuel: *Az identitás hatalma. Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra*. II. kötet. Gondolat–Infonia, Budapest, 2006, 417. o.

²⁸ Bull, Malcolm: *Kell egy kis államszünet?*, in: *Fordulat*, 6. szám, 2008. ősz, 176. o.

²⁹ Moody’s Investor Service, Standard & Poor’s, Fitch stb.

³⁰ Gál Zoltán: *Pénzügyi piacok a globális térben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010, 171–173. o.

hető fel ezen a képzeletbeli tablón, a nemzetállamok jellemzője, hogy a globális kapitalizmus keretei közepette gyakran találkoznak szembe a „globális arénában” más szereplőkkel – ez a szituáció pedig sokszor kényszeríti az államokat kényszerű kapitulációra. Ezen szereplők ugyanis sokszor bizonyulnak sikeresnek abban, hogy az állami reputációt megtépázzák.

A XXI. század forгатagában a világ, benne a nemzetállamokkal, egyre inkább a kölcsönhatások, illetve az interdependencia alanyává és tárgyává válik, az izoláció, a „szuverenitás kis barlangjainak” létezése pedig megszűnt a nemzetközi kapcsolatok vezérlőelve lenni.³¹ A szuverenitás „kapitulálása” a leginkább a gazdaság terrénumában figyelhető meg. A nemzetállamok gazdaságpolitikai mozgástere radikálisan lecsökkent,³² nem függetlenül a gazdaságpolitikai arénában az 1970-es évek derekától bekövetkezett változásoktól.

Az évtizedeken keresztül sikeresnek mondható „jóléti állam-projekt-tel” szemben az 1970-es évek közepétől kibontakozó, majd teljes dominanciára szert tevő monetarista (neokonzervatív/neoliberális) ortodoxia térnyerése kapcsán Galbraith világosan leszögezte, hogy a monetarista offenzíva az USA-ban, illetve számos nyugat-európai országban a második világháború után fennálló, viszonylag széles körű társadalmi konszenzuson és állampolgári legitimáción nyugvó gazdaságpolitika ellen irányult.³³ Ezen erők Friedrich August Hayek és Milton Friedman nézeteinek akceptálását valósították meg, a „piac megtisztulásának” tételére építvén egész hitvallásukat: eszerint a rugalmas árak jóvoltából a gazdaság képessé válik ön maga stabilizálására,³⁴ az állam pedig szinte csak ott funkcionálhat, ahol a piaci integráció nem lehetséges. Friedman egyértelműen fogalmazott, amikor rögzítette, hogy „a kormány hatáskörét korlátozni kell. Fő feladata szabadságunk mind a kapuinkon kívüli ellenségeinkkel, mind pedig polgártársainkkal szembeni védelmezése kell legyen: hogy őrizze a törvényességet és a rendet, hogy kikényszerítse a magánszerződések teljesítését, és hogy erősítse a versenypiacokat.”³⁵

³¹ Galló Béla: A globalizáció „világrendje”. Nemzetközi politikai viszonyok az ezredfordulón, in: Csáki György – Farkas Péter (szerk.): *A globalizáció és hatásai. Európai válaszok*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008, 62. o.

³² Bayer József: Globalizáció és politika, in: Bayer József – Lévai Imre (szerk.): *Globalizációs trendek. Tanulmányok*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2003, 90. o.

³³ Forgács: *i. m.* (2012) 88. o.

³⁴ Bishop, John D.: Adam Smith's Invisible Hand Argument, in: *Journal of Business Ethics*, Vol. 14., No. 3. (mar. 1995) 165–180. o.; Palley, Thomas I.: Milton Friedman: The Great Laissez-faire Partisan, in: *Economic & Political Weekly*, Vol. 41., No. 49. (Dec. 2006) 5041–5043. o.

³⁵ Friedman, Milton: *Capitalism and Freedom*. University of Chicago Press, Chicago, 1962, 2–3. o.

Eme megállapításokat fokozta aztán a végletekig az ún. *új jobboldal*, amely már egyértelműen piacbarát és az állam gazdasági aktivitását minimálisra szorító politikát sürgetett. Margaret Thatcher (1979) és Ronald Reagan (1980) paradigmaváltása nyomán ezek a kívánalmak az 1980-as évek hajnalától kormányzati patronálásban is részesültek. Ezen folyamatok ideológiai bázisául (Hayek és Friedman mellett) az ún. *washingtoni konszenzus*³⁶ programpontjai, a költségvetési stabilizáció, a liberalizáció, a dereguláció és a privatizáció kívánalmi szolgáltak. A globális szabályozó hatalmak, főként az IMF és a Világbank által elvárt vagy kikényszerített „strukturális kiigazítás” programja, illetve politikája folytán szinte az egész glóbusz a neoliberais „kísérlet” laboratóriumává vált – a bipoláris világrend összeomlását követően immáron a posztoszocialista térségben is. Ignacio Ramonet behatóan foglalkozott a globalizáció szuperstruktúrájának „planetáris hatalmával” (WTO, IMF, Világbank, OECD, G-8-ak, nemzetközi hitelminősítő szervezetek és a washingtoni konszenzus „legitimáló” ideológiája, transznacionális vállalatbirodalmak, médiabirodalmak, a nemzetközi pénz- és tőkepiac egybekapcsolódó láncolata). Ezzel kapcsolatban állapította meg, hogy „a demokratikus vitától függetlenedett és az általános választójognak alá nem vetett politikai hatalmak vezetik a Földet, és szuverenként döntenek lakóik sorsáról, s anélkül, hogy bárminő ellenhatalom korrigálná, módosítják vagy hozzák meg döntéseiket. Azért, mert a hagyományos ellenhatalmak – parlamentek, pártok, médiumok – vagy túlságosan is helyi érdekűek, vagy pedig túlzottan is cinkosak.”³⁷

Don Kalb meglátása szerint a globalizáció jelenleg érvényesülő formáit a „világméreteket öltő piacosítás politikai vállalkozásának” tekinthetjük, amelynek fő támogatói a nemzetek feletti ágensek profitot realizáló szegmensei, illetve a függő országokban velük kooperáló (komprádor) szövetségeseik.³⁸ Ez a politika „mindenütt a liberalizálás, dereguláció és privatizáció politikáját, a piaci spontaneitás szerepét helyezte előtérbe az állami szabályozás ellenében, és nagymértékben hozzájárult a nemzet-

³⁶ Williamson, John: What Washington Means by Policy Reform, in: John Washington Williamson (szerk.): *Latin American Adjustment: How Much Has Happened*. Institute for International Economics, Washington, 1990, 7–20. o. A washingtoni konszenzus az alábbiakat tartalmazza: fiskális fegyelem, szűkebb költségvetés, az adókedvezmények csökkentése, a pénzügyi liberalizáció, az exportösztönző valutaárfolyamok, a külkereskedelem útjában álló akadályok lebontása, a külföldi működő tőke belépésének megkönnyítése, az állami vállalatok privatizációja, a totális gazdasági dereguláció, illetve a magántulajdon biztonsága.

³⁷ Idézi: Szigeti Péter: Kategóriák. Civil társadalom (Société civil) – szociális piacgazdaság – jóléti állam – szociáldemokrácia – globalizáció – szuperstruktúra, in: Szigeti Péter: *Társadalomkutatás – mi végre? Politikatudomány. Alkotmányjog. Világrendszerelmélet*. Széchenyi István Egyetem, Győr, 2011, 255. o.

³⁸ Kalb, Don: A folyamatoktól az erőszakig. Politika és tudás a globalizációról és a birodalomról folyó vitákban, in: Scheiring–Boda: *i. m.* (2011) 19. o.

gazdaságok világgazdasági nyitottságának fokozódásához, az interdependenciák kiszélesedéséhez és elmélyüléséhez.”³⁹ A neoliberális konszenzus tehát összefoglalóan azt jelenti, hogy általános jelleggel utasítják el a keynesiánus intézkedéseket, emellett pedig realizálni igyekeznek az „állam kiüresítését mind több és több állami funkció privatizációja útján”.⁴⁰ A korábbi gazdaságirányítási rendszereket (és a keynesiánus gazdaságpolitika megoldásait) tudatosan meggyengítik, és nem zárható ki, hogy végül teljesen a nemzetközi szervezetekhez delegálják az egyes gazdaságpolitikai funkciókat.⁴¹

ORDOLIBERALIZMUS VAGY A HELYI KÖZÖSSÉGEKRE ÉPÍTŐ HUMÁN FEJLŐDÉS?

A fenti *mainstream* érvelés mellett hozzá kell azonban tenni, hogy az állami szerepvállalást a neoliberális dogma érvényesülési keretei között sem tételezi mindenki egységesen. A rendkívül népszerű „állam visszaszorítása/visszaszorítása” értelmezési kánon mellett megjelent egy olyan érvelés is, amely az állami feladat- és hatáskörök újraszabásáról beszél. Itt már korántsem arról van szó, hogy a „király meztelen”, és kiszolgáltatott a globális kapitalizmus dzsungeltörvényeinek. Wacquant meggyőzően érvel amellett, hogy a piac dominanciáját biztosító intézményi szerkezetet végső soron mégiscsak az állam határozza meg. Meglátása szerint a neoliberalizmus nem gazdasági, hanem politikai projekt, amely az állam lebontása (ha úgy tetszik, „elhalása”) helyett annak újjászervezését jelenti. A neoliberalizmus felfogása elutasítja ugyan a kollektív profilú gazdaságpolitikai megoldásokat (keynesiánus és szocialista praxis), ám az éjjeliőr vagy bakterállam melletti érveket is. „A neoliberalizmus szeretné megreformálni és átalakítani az államot annak érdekében, hogy az tevékenyen támogassa és mozdítsa elő a piacok folyamatban levő kiépítésének politikai projektjét.”⁴² Ahogy az ordoliberalizmus, a második világháború utáni, az NSZK-ban uralkodóvá vált neoliberális vonulat képviselői fogalmaznának: a cél egy árszabályozó mechanizmuson alapuló, versenyelvű rendszer létrehozása (Walter Eucken), illetve az ennek működését biztosító, a versenyalapú gazdasággal konform speciális

³⁹ Szentés Tamás (szerk.): *Fejlődés. Versenyképesség. Globalizáció*. I. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005, 70. o.

⁴⁰ Crouch, Colin: The terms of the neoliberal consensus, in: *The Political Quarterly*, Vol. 86., No. 4. (1997) 357, 359. o.

⁴¹ Farkas Péter: Röviden a globalizáció fogalmáról, in: Csáki György – Farkas Péter (szerk.): *A globalizáció és hatásai. Európai válaszok*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008, 16. o.

⁴² Wacquant, Loïc: Három lépés a létező neoliberalizmus történeti antropológiája felé, in: *Fordulat*, 2012/2. (18.) szám, 20. o.

intézményi keret kialakítása.⁴³ Az igazságos társadalmi rend záloga a *freiburgi iskola* hívei⁴⁴ szerint a jogállam létrehozása: ezen a fundamentumon, az alkotmányos jogállami elvek közé szorított intézményeken és politikai aktivitáson nyugszik ugyanis a kapitalizmus léte és működése.

Röpke sokban legitimálható, „harmadik utas” nézőpontja a *laissez faire* típusú spenceri szabadpiaci konstrukció, illetve az állampolgárt a „bölcstől a sírig” kísérő szociális jóléti állam közötti „arany középutat” képviselte. Felfogásában az emberi tényező is kiemelt prioritást élvez. Számára a piacgazdaság a társadalom életének csak egy szűk szegmense, amelyet egy jóval kiterjedtebb szociális-társadalmi szféra vesz körül. Ezen vertikumban „az emberek egyáltalán nem versenyeznek egymással, nem termelők, fogyasztók, gazdasági társaságok, részvényesek, megtakarítók, hanem egyszerű emberek, (...) családtagok, szomszédok, vallási felekezetek tagjai, munkahelyi kollégák, közélet iránt érdeklődő állampolgárok, hús-vér emberek, a maguk gondolataival és örök emberi érzéseivel; igazságosságra, békére, a jól végzett munka öröme, a természet szépségeire és nyugalomára vágynak”.⁴⁵ Röpke „neoliberalizmusa” a szabad emberek gazdasági megszervezését célzó projekt; az az individuum tekinthető szabadnak, aki egy természet adta családi, vállalkozói vagy helyi közösség tagja, aki számíthat az interperszonális kapcsolataiban szerepet játszó család, barátok és kollégák sokatmondó szolidaritására,⁴⁶ és mentes mind a paternalista állami gyámkodástól, mind a humánumot a gazdasági erők orosz rulett játékának kiszolgáltató „lát-hatatlan kéz” nagyon is látható csapásaitól. Ha továbbfejlesztjük Röpke gondolatait, már csak egy lépésre járunk attól, hogy valóságosan is elrugaskodjunk a neoliberális ortodoxia gondolatvilágától: a fenntartható humán fejlődés egy olyan társadalmat kíván konstruálni, amelyben a közjavak előállítását, illetve menedzselését a helyi közösségek spontán önszerveződő módon, állami vagy piaci beavatkozás nélkül képesek hatékonyan megoldani.⁴⁷ Az önszerveződő társadalom *conditio sine qua non*-ja ugyanis a prosperáló helyi gazdaság, illetve az állampolgárok aktív részvételén alapuló közélet.

⁴³ Dardot, Pierre – Laval, Christian: *A globálrezon. A neoliberalizmus múltja és jelene*. Egykettő Kiadó, Budapest, 2013, 190. o.

⁴⁴ Walter Eucken és Franz Böhm tekinthetők a legfőbb képviselőknek.

⁴⁵ Röpke, Wilhelm: *Civitas Humana. A Humane Order of Society*. William Hodge, London, 1948, 32. o.

⁴⁶ Röpke, Wilhelm: *The Social Crisis of Our Time*. Hedge, London, 1952, 242. o.

⁴⁷ Ostrom, Elinor: *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

ÁLLAMÉPÍTÉS, VAGY AMIT AKARTOK

A 2007 nyarán kitört globális gazdasági és pénzügyi válság hatására az állam szerepét illetően sokak szemében revideálódottak a korábbi neoliberais tanok. A válság folytán dominóként dőlt össze az évtizedeken keresztül domináns neoliberalizmus főiránya és a neokonzervatív eszmerendszer legitimitása is megkérdőjeleződött. „A liberalizáció, dereguláció, privatizáció szentháromsága nem tartható fenn tovább akkor, amikor az önszabályozó piacok hatékonyságán és a felelősségteljes piaci magatartáson alapuló amerikai pénzügypolitika a legnagyobb pénzügyi intézmények részvényeinek elértéktelenedéséhez, a bankrendszer működőképességének felborulásához és végső soron az 1934 óta példátlan állami mentőakciókhoz és közvetlen tulajdonosi szerepvállaláshoz vezetett.”⁴⁸ A bankok állami forrás útján történő megmentése és konszolidációja a chicagói iskola tanainak teljes összeomlását jelentette, emellett a szabályozó intézmények jogi és szervezeti potenciál-erősítésének szükségessége is elemi igényként merült fel. A kortárs államelméleti munkákban már bőségesen találkozhatunk olyan megoldási javaslatokkal, amelyek szembemennek az évtizedeken keresztül axiómaként kezelt neoliberális dogmákkal, és az állam új típusú szerepvállalását vetítik előre. „Különösen azért fogalmazódott meg az állam szerepének újraértékelése olyan élesen, mert a gazdasági válság lényegesen kisebb károkat okozott azokban az országokban, ahol a gazdaság feletti (...) állami irányítás (ösztönzés és kontroll) lényegesen nagyobb, mint az euroatlanti modellben.”⁴⁹ Ez alátámasztja azt az állítást, hogy válság idején egyedül az állam képes arra, hogy a stabilitás hordozója maradjon, szemben a piacok instabil módszusaival. Az állam számára fenn kell tartani azt a képességet, hogy a piac, sőt bizonyos esetekben a társadalom aktorai számára is korlátokat állítson fel, éppen a társadalom védelme érdekében.⁵⁰

Több olyan modellértékű elméleti és gyakorlati megoldás látott napvilágot a XX. század második felétől egészen napjainkig, amelyek alapján egy hatékony, a jó kormányzás (*good governance*) igényével adekvát, kelendő demokratikus garanciákkal körülbástyázott és a globális trendekhez is igazodó, mégis fejlesztő karakterű állam kreálható a XXI. században. A változás irányát jól mutatja, hogy az államszocialista kísérletek bukását követően még a „történelem végét” vizionáló Francis Fukuyama

⁴⁸ Gál: *i. m.* (2010) 661–662. o.

⁴⁹ Gellén Márton: *A közigazgatási reformok az államszerep változásainak tükrében.* Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr, 2012, 9. o.

⁵⁰ Walzer, Michael: *Politics and Passion. Toward a More Egalitarian Liberalism.* Yale University Press, New Haven–London, 2006, 68. o. Idézi: Gellén: *i. m.* (2012) 29. o.

az ezredforduló után már *Államépítés* címmel jelentette meg könyvét.⁵¹ A válság „kifutását” követően, 2011-ben pedig már egyértelműen az erős állam szükségessége mellett foglalt állást azzal, hogy kijelentette: a közigazgatás fejlesztésére van szükség, valamint arra, hogy a végrehajtó hatalom sok évre előre képes legyen kalkulálni, és a terveit kivitelezni. Ennek révén az állam válságprevenációs és „kríziskezelői” karaktere megerősíthető és hatékonyabbá tehető.⁵²

A „piaci fundamentalizmus” és a „globális szabad verseny”⁵³ doktrínája a gazdasági és pénzügyi válság, a globalizáció-kritikus mozgalmak aktivitása, a Dél országainak erősödő együttműködése, illetve a neoliberais fejlesztéspolitikák csődje folytán megváltozott, a neoliberalizmus közpolitikai programja és a washingtoni konszenzus pedig világszerte háttérbe szorult.⁵⁴ Ennek hátterében az állt, hogy rájöttek: „a washingtoni konszenzus nem átfogó, politikailag és érzelmileg semleges törvények, hanem durva érdekek tudományosságba öltöztetett összefoglalója volt, amely egy megrokkant nemzetgazdaságot, növekvő szegénységet és nyomasztó adóssághalmazt eredményezett.”⁵⁵ A „poszt-washingtoni konszenzus” égisze alatt a korábbi neoliberális áramlat helyét a jó kormányzás, a piacot reguláló intézményi környezet és az ehhez szükséges állami funkciók megteremtése/megerősítése, az alapvető jogok biztosítása, illetve a minőségi közszolgáltatások fontosságát hangsúlyozó narratíva vette át.⁵⁶

A XXI. századi kihívásokra adott szakszerű és modern válaszokat a következő irányzatok megállapításainak felhasználásával tartom kivitelezhetőnek: a *fejlesztő állam* (*developmental state*) empirikus adatokkal is alátámasztható praxisa; a közigazgatási jog terén a *New Public Management* piac-konform ideáira reflektáló *neoweberiánus* vonulat; a Fukuyama által képviselt *államépítés* teóriája, végül a *jóléti állam* (*Welfare State*) elképzelése nyomán megvalósított skandináv modell mechanizmusának megoldásai. Idő hiányában ezen téziseket csak az általam legfontosabbnak tartott két irány lakonikus jellemzésével kívánom most felvázolni.

⁵¹ Fukuyama, Francis: *Államépítés. Kormányzás és világrend a 21. században*. Századvég Kiadó, Budapest, 2005.

⁵² Birdsall, Nancy – Fukuyama, Francis: The Post-Washington Consensus: Development After the Crisis, in: *Foreign Affairs*, 90., No. 2. (March/April 2011) 50–52. o.

⁵³ Szigeti Péter: Világrendszernevezőben. Globális „szabad verseny” – a világkapitalizmus jelenlegi stádiuma. Napvilág Kiadó, Budapest, 2005.

⁵⁴ Scheiring Gábor: Fenntartható humán fejlődés neoliberalizmus helyett: gondolatok a jóléti állam politikai ökológiájáról, in: Scheiring Gábor – Boda Zsolt (szerk.): *Gazdálkodj okosan! A privatizáció és a közszolgáltatások politikája*. Védegylet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2008, 48. o.

⁵⁵ Róna Péter: Előszó, in: Scheiring–Boda: *i. m.* (2011) 8. o.

⁵⁶ Scheiring: *i. m.* (2008) 48. o.

Ad. 1. A *fejlesztő állam* paradigmája az igazi sikertörténetét a délkelet-ázsiai térségben megvalósított gyakorlat révén könyvelhette el.⁵⁷ A fejlesztő állam délkelet-ázsiai praxisa ugyan tiszteltben tartja a társadalmi és gazdasági rend tágabb környezetben érvényesülő paramétereit (ekként a globális kapitalizmust), de a gazdasági rendszer alapvető megreformálására törekszik (ebben a térségben függetleníve magát a társadalmi elvárásoktól vagy kívánságoktól), még hozzá erős állami gyámkodás segítségével.⁵⁸ Japán a második világháborút követő fejlesztések során – Chalmers Johnson terminológiájával élve – alapvetően egy tervracionalitást megvalósító állam (*plan rational state*) arculatát mutatta, amennyiben tudatosan igyekezett közvetlen állami beavatkozások útján hatni a gazdasági fejlődés menetére.⁵⁹ Ezt a japán mintát kezdte el a későbbiekben kopírozni Tajvan, Dél-Korea, Szingapúr, illetve Hongkong (az ún. „kistigrisek”) állami vezetése. A fejlesztő állam sikere egyrészt azzal magyarázható, hogy a kedvező geopolitikai klímában – a hidegháború idején – ezen rezsimek az USA (illetve Hongkong esetén Nagy-Britannia) teljes körű támogatását élvezték. Másrészt a hatékony, technokrata szellemiségű apparátusuk, a jól képzett köztisztviselői gárda követni tudta a fejlődési fázisokban előtérbe kerülő szükségleteket. Harmadrészt ezen programok nem találták szembe magukat a társadalom ellenállásával – nem kis részben egyébként éppen azért, mert berendezkedésük autoriter elveken nyugodott –, illetve az életszínvonal javulását eredményezte, csökkentve a jövedelmi egyenlőtlenségeket, és szociális szolgáltatásokat biztosítva.⁶⁰ Végül a tőkésosztály, a vállalkozók elfogadták az állami tervezés primátusát, és hajlandónak mutatkoztak az abban rögzített ágazati reformok megvalósításában történő közreműködésre.⁶¹ Látni kell, hogy ez a konstrukció nemcsak tekintélyelvű alapon jöhet létre (mint történt ez Délkelet-Ázsiában), hanem demokratikus keretek között is virulenssé válhat (a skandináv térség, illetve Írország példája).⁶²

A Robert Hunter Wade nevével fémjelzett⁶³ *Governing the Markets* irányzat lényege, hogy a délkelet-ázsiai szisztéma nyomán megrajzolható a kapitalizmus keretein belül maradó és a hosszú távú fejlődés célját szolgáló, ám a gazdaság működésébe aktívan beavatkozó állam képe.

⁵⁷ Castells, Manuel: Az évezred vége. Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. Gondolat–Infonia, Kalocsa, 2007, 323. o.

⁵⁸ Castells: *i. m.* (2007) 323. o.

⁵⁹ Csáki György: A fejlesztő állam – új felfogásban. A fejlesztő állam az elmúlt másfél évtized nemzetközi irodalmában, in: Csáki György (szerk.): *A látható kéz. Fejlesztő állam a globalizációban.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2009, 23–24. o.

⁶⁰ Castells: *i. m.* (2007) 331–333. o.

⁶¹ Csáki: *i. m.* (2008) 30. o.

⁶² Csáki: *i. m.* (2008) 10. o.

⁶³ Wade, Robert Hunter: *Governing the Markets. Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization.* Princeton University Press, New Jersey, 2003.

Wade szerint az államilag koordinált ipari politikák és programok léte hozzájárulhat a fejlődő államok gazdasági növekedéséhez, sőt annak ez szükséges feltétele is.⁶⁴

Ad 2. *A neoweberianus közigazgatás-tudományi irányzat a New Public Management (NPM) állambarát kihívójaként jelent meg. A felfogás a good government megközelítését hasznosítja, amely a kormányzást valós, politikailag értékelhető tartalommal igyekszik megtölteni. A felfogás nem kívánja totálisan perifériára szorítani az államot, mert a társadalom életében komoly szerepet játszó szereplőként tételezi azt, amelynek „elsőleges feladata a közjő megteremtése, és mindenki számára a lehetőségeihez mérten való biztosítása. (...) A széles társadalmi párbeszédre nem azért van szükség, mert a hatalomban tehetségtelen emberek ülnének, hanem pontosan azért, hogy az állam által képviselt közjő valóban az emberek igényeit tükrözze. Az állam a neoweberi konstrukcióban aktív, tehát beavatkozik, de csak ott, ahol és amennyire szükséges. Intelligens, tehát a piaci szereplőkkel és a civil szférával gyümölcsöző kapcsolatokat ápol. És erős, ami nem jelenti azt, hogy nagy, terjeszkedő, és a hatásköri anomáliáknak se szeri, se száma. De nem is azt, hogy kicsi, eszköztelen, és ha cselekvésre kerülne sor, nem rendelkezik szakértői apparátussal. Az intézmények feladatait pontosan le kell fektetni, magasan képzett generalistákat kell az élükre állítani, és szakterületükön kimagasló specialistákat az egyes részlegek élére.”*⁶⁵ Pollitt és Bouckaert kutatásai szerint a modell őrzi a hagyományos Max Weber-i komponenseket (az állam megerősítése, a képviseleti demokrácia legitimációs szerepének növelése, a közigazgatási jog szerepének fokozása), és újabb elemekkel kombinálja azt (a közigazgatásnak ki kell szolgálnia az állampolgárok igényeit, az állampolgárokat be kell vonni a döntésekbe, a közpénzek felhasználása során a tényleges eredmény elérésére kell koncentrálni, a közszolgálatot tovább kell fejleszteni).⁶⁶ Lynn szerint a neoweberi iskola lényege a globális kapitalizmus ellen fellépni kívánó nemzetállamok igazgatási elítéljének reakciója, az európai nemzetek segélykiáltása.⁶⁷

⁶⁴ Wade: *i. m.* (2003) 256–296. o.

⁶⁵ Menyhárt Zsolt: Az állami szerepvállalás aktuális kérdései, avagy változást indukál-e az egységes(ülő) Európai Közigazgatási Tér?, in: Fónai Mihály – Szilágyi Emese (szerk.): *Studia Iuvenum 2011*. Debreceni Állam- és Jogtudományi Kar, 2011, 389. o.

⁶⁶ Gellén: *i. m.* (2012) 98. o.

⁶⁷ Lynn, Laurence E.: What is Neo-Weberian State? Reflections on a Concept and its Implications, in: *The NISPAcee Journal of Public Administration and Policy Special Issue: A Distinctive European Model? The Neo-Weberian State*. Vol. I., Number 2. (Winter 2008/2009) 17–30. o.

ÖSSZEGZÉS

Véleményem szerint – bár az elmúlt évtizedekben lényeges eltolódások zajlottak le – a nemzetállam továbbra is jelentős tényezőként fog funkcionálni, hiszen egyedül ez az entitás rendelkezhet kellő végrehajtói kapacitással és hatalommal arra, hogy érvényt szerezzen a jogalkotói akaratnak. Max Weber meghatározásával élve: egyedül az állami szervek rendelkeznek a törvényes erőszak monopóliumával, a közhatalmi kényszerrel történő eljárás lehetőségével.⁶⁸ Egyedül az állam jogosult diszponálni a honvédség, a rendőrség, a nemzetbiztonsági szolgálatok és az ellenőrző szervek felett, egyedül az országgyűlés jogosult arra, hogy törvényt alkosson a központi költségvetésről, és annak végrehajtására felhatalmazza a kormányt a bevételek beszedésére, illetve a kiadások teljesítésére.⁶⁹ Saskia Sassen véleménye szerint a szuverenitás nem fog elsorvadni, sokkal inkább a globalizáció és a „nemzetek feletti intézmények” hatására történő átalakulás figyelhető meg. „Ma is *jelentős fokú szuverenitás* van a világban, csak *koncentrálódási helyei* az elmúlt két évtizedben *megváltoztak*, s ebben a gazdasági globalizációnak kulcsfontosságú szerepe van.”⁷⁰ Úgy látom, hogy amíg a jogi szuverenitás a „poszt-nemzeti állapot” keretei között is teljes,⁷¹ és az csak az önkorlátozás aktusa révén „csorbul”, addig a politikai szuverenitást több faktor is befolyásolja (itt relevánsnak számítanak olyan belső dimenziók is, mint például a polgárháború jelensége), a gazdasági szuverenitás kapcsán pedig már csak nagyon erős megszorításokkal lehet állami szuverenitásról beszélni. Az is igaz ugyanakkor, hogy az állam marad a válságok esetére a végső garanciavállaló (hitelező), a gazdaság fő szabályozója, a gazdaságpolitika kidolgozója, a gazdaság legfőbb stabilizátora, és korlátozott mértékben ugyan, de tulajdonosként és közszolgáltatóként is funkcionál.⁷²

Dahrendorf megállapítása tehát, miszerint „bármilyenek is a *globális nyomások* és a *lokális húzóerők*, a nemzetállam marad a *reformok központi szereplője*”,⁷³ napjainkra is érvényes „kinyilatkoztatás”. Érdemes azonban megfontolni Lecky gondolatát is: a nemzet boldogulásának alapja

⁶⁸ Weber, Max: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. I. kötet. A gazdaság, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái. (A társadalmi szervezetek: közösségek, társulások, vallások). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992, 10. o.

⁶⁹ Magyarország Alaptörvénye, 36. cikk.

⁷⁰ Sassen, Saskia: *Elveszített kontroll? Szuverenitás a globalizáció korában*. Helikon Kiadó, Szeged, 2000, 47. o.

⁷¹ Az Alaptörvény R) cikk (1) bekezdése értelmében az Alaptörvény Magyarország jogrendszerének alapja; a (2) bekezdés rögzíti, hogy az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire kötelezőek.

⁷² Gál: *i. m.* (2010) 175. o.

⁷³ Csáki: *i. m.* (2009) 31. o.

a „tisztá családi élet, a kereskedelmi tisztesség, az erkölcsi érték s a közszellem magas színvonala; az egyszerű szokások, a bátorság, az igazlelkűség s az egészséges, higgadt ítélet, melynek forrása (...) a jellem (...) és az értelem. Ha valamely nemzet jövőjéről helyes ítéletet akarsz alkotni, vizsgálj meg gondosan: növekvőben vannak-e ezen tulajdonságok, vagy kiveszőben? Főként azt figyeld meg: mely tulajdonságokat becsülik legtöbbre a közéletben? (...) Az erkölcsi áramlat megfigyelése alapján alapíthatod meg legjobban bármely nemzet horoszkópját.”⁷⁴

Úgy látom, hogy az általam ismertetett és különböző szabályozási területek hatálya alá tartozó útmutatások csak kombináltan, egymás vegyítésével alkalmazhatók hatékonyan és sikeresen. Ezen elméletek szintéziseként szükséges lenne egy olyan konstrukciót kreálni, amely a demokratikus pluralizmus égisze alatt és a szabályozott piac keretein belül egyesíti a piac, a civil társadalom és az állam erőit, méghozzá akként, hogy az első szektorban a civil társadalmat, a másodikban az államot és a harmadikban a piaci intézményeket helyezi el – ez pedig egyben érdek- és igényérvényesítési sorrendet is jelentene. A piac ugyanis sokszor érzéketlen arra, hogy felismerje a társadalomban megjelenő emberi szükségleteket.

⁷⁴ Lecky, William Edward Hartpole: *Historical and Political Essays*. Longmans, Green and Co., London, 1910, 38. o.